

(عالم اسلام)

شرح رساله حقوق امام سجاد

حجت الاسلام و المسلمین استاد
محمد جواد حاج علی اکبری

موضوع

حق صدقه (۲)

تاریخ ۱۳۹۴ / ۰۶ / ۰۸

فهرست

■ مصادیق صدقه

■ اهمیت و ارزش صدقه مادی

■ ملاک و معیار صدقه

■ تزکیه و رشد، پاداش صدقه

■ دو نکته مهم درباره صدقه

۱. پنهانی باشد

۲. بدون منت باشد

■ صدقه باید به دست انسان انجام گیرد

■ نتیجه نگرش توحیدی به صدقه

اهمیت و ارزش صدقه مادی

عمده اتفاقی که در صدقه می افتد، عبارت است از بزرگ شدن و توسعه شخصیتی. یعنی ما به اندازه‌ای که در زندگی مان صدقه می دهیم، به همان اندازه انسان می شویم. انسانیت ما در گرو صدقه و صدقات ما است.

کلمه صدقه در قرآن آمده است، مثل «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً» [۲] از اموال آنان صدقه‌ای بگیر». کلمه صدقات نیز آمده که جمع کلمه صدقه است و تنوع صدقه در زندگی را نشان می دهد. یعنی وجود ما بشود یک وجود پر برکت که از هر جهتی به انسان‌ها برکت و خیر می رساند. صدقه انواع و اقسام مادی، معنوی، ظاهری، باطنی، سری و علنی دارد که در موقعیت‌های مختلف شب و روز صورت می گیرد. قرآن می فرماید: «إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنَعِمًا هِيَ» [۳] اگر (به مستحقان) آشکارا صدقه دهید کاری نیکو است». کلمه صدقات در متن کلام الهی، این پیام را برای ما دارد که خوب است انواع و اقسام صدقه و جلوه‌های گوناگونش در زندگی انسان وجود داشته باشد.

در بین انواع و اقسام صدقات،

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
رَبِّهِمْ

مصادیق صدقه

از معنای وسیع صدقه معلوم شد که لازم نیست حتماً پول‌دار باشیم و درآمد آن چنانی داشته باشیم تا اهل صدقه شویم و از این امکان بزرگ استفاده کنیم. بر اساس راهنمایی پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله) معلوم شد که هر کسی از آنچه که خدای متعال به او داده و در اختیارش گذاشته است، میتواند با نیت پاک و با صدق و اخلاص، صدقه‌ای بسازد و آن را نزد پروردگار متعال ذخیره کند. حتی برداشتن یک مانع و یک چیز آزردهنده از سر راه مؤمنین و مردم نیز صدقه محسوب می شود. بر اساس روایات کسی که آشغالی را از سر راه مردم بر میدارد، صدقه داده است. تبسم بر برادر مؤمن، امر به معروف، سلام کردن، یک خوبی را به کسی یادآوری کردن، همه‌ی اینها مصداق صدقه است. در روایت داریم که: «كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ» [۱]

خرما دارد، نصفش را صدقه دهد. این مثال است؛ یعنی هر چیز دیگری، نیمی‌اش را خودت استفاده کن و نیم دیگرش را صدقه بده. حتی به این اندازه، منظورِ نظرِ حضرت حق است.

صدقه چه زمانی صدقه می‌شود؟ وقتی که اخلاص در آن باشد و صدق نیت وجود داشته باشد. در این صورت خداوند تبارک و تعالی آن اندک را می‌پذیرد و در خزانه لطفش پرورش می‌دهد.

آیه ۲۷۶ سوره مبارکه بقره برای ما یک پیام روشن امیدبخش تشویق‌کننده دارد و آن این است که خدای متعال پرورش‌دهنده صدقه است. البته مقدمه‌ای دارد که قابل توجه و یادآوری به همه است: «يُمَحِّقُ اللَّهُ الرَّبَا؛ خداوند ربا را می‌کاهد و نابود می‌گرداند». ربا از نگاه خدای متعال نابود است. خدا متلاشی، نابود و نیستش می‌کند. کسانی که مبتلا به این گناه بزرگ هستند، خیال می‌کنند اموالشان اضافه می‌شود؛ در حالی که نکبت، بدبختی و مصیبتشان اضافه می‌شود. از نگاه خدای متعال در محاق می‌رود. ماه وقتی از بدر و حالت شب چهارده شروع می‌کند به کم شدن، کوچک و لاغر می‌شود. ماه شب چهارده لاغر و ناچیز می‌گردد

روی صدقه مادی تأکید ویژه‌ای شده است. مخصوصاً آنجایی که برطرف‌کننده نیازی از نیازمندی است. پس ما یک معنای وسیع و گسترده و متنوع برای صدقه داریم، و یک معنای خاص و مورد تأکید. آن معنای خاص و مورد تأکید، صدقه‌ی مادی برطرف‌کننده نیاز از یک نیازمند است که بسیاری از روایاتی که نتایج و آثار صدقات را به ما معرفی می‌کنند، روی این جلوه خاص و مصداق ویژه از صدقه تأکید دارند.

ملاک و معیار صدقه

در صدقه، صدق صدقه‌دهنده معیار است؛ یعنی صفای اخلاص و خدایی بودن نیت. این معیار است، نه حجم صدقه. اما اندازه صدقه به توان و استطاعت و دارایی‌های اشخاص بستگی دارد. بعضی‌ها دستشان بازتر است، خب طبعاً باید وسیع‌تر صدقه دهند. بعضی‌ها دستشان بسته است و امکانات کمی در اختیارشان است، آیا اینها از صدقه محروم هستند؟ به هیچ وجه. در روایات، حتی به اندازه نصف خرما اشاره شده است. وقتی خواستند مثال بزنند، گفتند اگر کسی یک

می‌دهم. آن‌قدر رشدش می‌دهم که گاهی به اندازه کوه احد می‌شود و تحویل طرف داده می‌شود. یعنی یک چیز خیلی ناچیز، در پرورشگاه لطف الهی وارد می‌شود و به خاطر صدق، صفا و اخلاص صدقه‌دهنده، در آنجا پرورش داده می‌شود و در لطف خدا و در کرم پروردگار متعال ضرب می‌شود. وقتی به صاحبش برمی‌گردد، برایش چشم‌روشنی است. باورش نمی‌شود چه داده بوده و حالا چه دریافت می‌کند. از رساله حقوق استفاده شد که صدقه، ذخیره ما نزد پروردگار متعال است. این آیه کریمه به ما می‌گوید که یک ذخیره ثابت نیست؛ بلکه دائماً در حال رشد است و پرورش پیدا می‌کند و خدای متعال آن را در خزانه لطفش نگهداری می‌کند. خزانه لطف حق، پرورش‌دهنده و بزرگ‌کننده است.

تزکیه و رشد، پاداش صدقه

فرض کنید شخصی صد تومان صدقه داده است. در قیامت در نامه عملش نگاه می‌کند و می‌بیند صدها میلیارد نوشته است. این لطف پروردگار متعال است که صدقه را تربیت می‌کند و رشد

و بعد می‌شود باریکه‌ای و بعد دیگر هیچ چیزی از آن دیده نمی‌شود. آنجایی که دیگر هیچ چیزی دیده نمی‌شود، می‌گوییم ماه در وضعیت «محاق» قرار گرفته است. خدای متعال چنین بلایی را بر سر ربا می‌آورد. می‌رساند به آنجایی که دیگر هیچ اثری جز فلاکت و نکبت و آتش و... از آن نمی‌ماند. جالب است که در منطق قرآن کریم درست نقطه مقابل ربا، صدقه قرار گرفته است؛ آن‌هم به صورت جمع. معلوم است که خدای متعال عنایت خاصی به صدقه دارد. «یُرَبِّي الصَّدَقَاتِ؛ صدقه‌ها را فزونی می‌بخشد». خود پروردگار متکفل پرورش دادن صدقات مؤمنین می‌شود. گمان نکنید یک ذخیره ثابت است؛ بلکه نما و رشد دارد. در روایتی امام صادق (علیه السلام) در قالب حدیث قدسی می‌فرماید که خدای متعال می‌گوید بنده من صدقه می‌دهد و صدقه‌اش هم بر حسب ظاهر خیلی کم است - یک نصف خرما بیشتر نیست - اما من آن را از او می‌گیرم و «يَتَصَدَّقُ بِشَقِّ تَمْرَةٍ» [۴] یک نصف خرما بیشتر نبوده است یا چیزهایی شبیه این. چیزهای خیلی ناچیزی به حسب ظاهر و در چشم عموم، اما «فَأَرْبِيهَا». من آن را می‌گیرم و پرورش و رشد

به انسان داده است. نتیجه‌اش چه می‌شود؟ نتیجه‌اش یک بازتاب فوری دارد. بازتاب فوری و مستقیمش این است که شخص، بزرگ و تزکیه می‌شود و روحش جلا پیدا می‌کند. وجه تسمیه زکات به همین خاطر است. کافی است فقط قصد انسان خدایی باشد تا بلافاصله «يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ» شود؛ یعنی شخص صدقه‌دهنده همین الان، نقد نقد فوری بدون لحظه‌ای درنگ، پاداش خود را دریافت کرد و از خدای متعال گرفت. آن پاداش عبارت است از احساس انسانیت. درست نقطه مقابل کسی که شخص دیگری را اذیت می‌کند، گرهی به زندگی کسی می‌اندازد، کسی را تحقیر می‌کند و اسباب زحمت برای بنده‌ای از بندگان خدا درست می‌کند. چنین فردی همان‌جا لطمه‌اش را می‌خورد. لطمه‌اش این است که کوچک و حقیر می‌شود و کاهش پیدا می‌کند؛ یعنی رتبه انسانی‌اش همان‌جا پایین می‌آید و به همان اندازه‌ای که ضربه زد، به همان اندازه از نظر انسانیت کاهش پیدا کرد. وقتی شما گره‌گشایی می‌کنید، بزرگ می‌شوید و احساس شوکت، شکوه، ابتهاج و روشنایی در جانتان رخ می‌دهد. این همان پاداش سریع

می‌دهد. البته کار اصلی صدقه این است که شخص را پرورش و رشد می‌دهد. چشم مؤمن هم به این پاداش خدای متعال است. پاداش حضرت حق در صدقه، تزکیه خود مؤمن است. یعنی اتفاقی که می‌افتد، این است که حضرت حق بنده‌ای خودش را واسطه قرار می‌دهد. در واقع آنها نمایندگان خدا شده‌اند؛ یعنی بندگان خدا شده‌اند نمایندگان لطف و رحمت و مهر و عنایت خدای متعال درباره سایر بندگان.

شما با رفع نیاز مادی و معنوی این نمایندگان خدا، که ممکن است سائل، یتیم، نیازمند، دردمند و بیمار، گرفتار، ره‌گم‌کرده، متحیر یا یک گرفتار شده‌ای در بند شیطان باشد، به خداوند متعال تقرب می‌جوئید. انسان نیازمند در اینجا سمت نمایندگی خدا را پیدا کرده و رسول حق و رسول الله شده است. اینجا شخص، موفق به بهسازی شخصیت خودش می‌شود. یعنی در روبرو شدن با آن بنده خدا و فعلی که نامش صدقه است، رشد می‌یابد. جالب آنکه چیزی که صدقه داده می‌شود، خدا داده است. حالا آبرو است، مال است، محبت است، علم است، فهم است، دانش است، هدایت است، هر چه هست، خدا

که صدقه را دریافت می‌کند، خلیفه و دست خدا بود که در دسترس تو قرار گرفت که این امانت را از تو بگیرد و برای تو نگهداری کند و در روز موعود به تو برساند؛ با آن وضعیت خاص و با آن پرورشی که پیدا کرده است. امام سجاد (علیه) خوب فهمیدی، صدقه پنهانی مخفی پیش تو خیلی قیمتی‌تر می‌شود از صدقه‌ای که کسی باخبر شود. لذا اولین حق صدقه بعد از آن فهم روشن، عبارت است از اینکه یک راز شود بین تو و خدای متعال، و پنهان بماند. این نکته اول است که مورد تأکید است. این نکته، عجیب مورد تأکید امام سجاد (علیه) است که تا می‌توانید و تا ممکن است، صدقه‌تان پنهانی و سرّی باشد.

۲. بدون منت باشد

اما نکته دوم اینکه نکند از رهگذر خدمتی که کرده‌ای، گرگشایی که کرده‌ای، کاری که راه انداخته‌ای، توقعی برای تو حاصل شود و منت یگذاری: «ثُمَّ لَمْ تَمْتَنَّ بِهَا عَلَيَّ أَحَدٌ».

روی این دو مطلب در متن رساله حقوق تأکید شده است. یکی اینکه صدقه یک راز پنهانی بین تو و

است که البته در خزانه لطف الهی هم ذخیره می‌شود و در روز نیاز - که اصلاً نمی‌توانیم چیزی بگوییم درباره دوباره قیامت و عوالم پس از مرگ و حیات جاودانه‌ای که پیش روی ما است - همین صدقه‌ی به حسب ظاهر ناچیز و اندک، از ما گرگشایی‌هایی می‌کند و راه‌هایی را پیش ما باز می‌کند.

دو نکته مهم درباره صدقه

امام سجاد (علیه السلام) در رساله نورانی حقوق می‌فرماید: «أَمَّا حَقَّ الصَّدَقَةِ فَإِنَّ تَعْلَمَ أَنَّهَا دُخْرُكَ عِنْدَ رَبِّكَ وَ وَدِيعَتُكَ الَّتِي لَا تَحْتَاجُ إِلَى الْإِشْهَادِ». صدقه هیچ شاهدی نمی‌خواهد. ودیعه تو پیش خدای متعال است.

۱. پنهانی باشد

«فَإِذَا عَلِمْتَ ذَلِكَ» اگر خوب به این مسئله برسی، دریافت کنی و بفهمی، چه می‌شود؟ نتیجه‌اش این می‌شود که اولین چیزی که به آن می‌رسی، این است که صدقه تو باید مثل یک راز بین تو و خدای تو باقی بماند.

صدقه بین تو و پروردگار متعال ارتباط مستقیم برقرار کرد. کسی

برای خودت کار کرده‌ای. به تعبیر امام (علیه السلام) «لأنَّهَا لَكَ». بالاترش این است که او رسول حق، پیک مهر و دست خدا است.

صدقه باید به دست انسان انجام گیرد

نکته دیگر درباره صدقه اینکه توسط خود انسان انجام گیرد. از یکی از ائمه (علیهم السلام) پرسیدند: برترین صدقه کدام است؟ حضرت فرمودند: صدقه‌ای که با دست خودت می‌دهی. یعنی تا وقت داری، از فرصت استفاده کن. چون بعضی فقط وصیت می‌کنند - البته اگر وصیت بکنند - به این امید که از طرف آنها کسی صدقه دهد. امروز که زنده، سالم و بحمدالله سرحالی و می‌توانی تصمیم‌گیری، تصمیم بگیر و انجام بده. البته اگر کسی این توفیق را داشته باشد که بعد از مرگش، کسانی به جای او صدقه دهند، آن‌هم خوب است؛ اما افضل آن کاری است که شخص به دست خودش و در حیات خودش انجام می‌دهد.

حضرت حق است که اگر پنهانی باشد به اخلاص و صدق نزدیک‌تر است. نکته دوم، نکند نسبت به آن کسی که واسطه شد، منت و توقعی داشته باشی. چرا؟ زیرا کار خودت را راه می‌اندازی و آن شخص واسطه شده است که کار تو راه بیفتد و بزرگ، عزیز و دیده شوی، گناه تو بخشیده شود، خشم خدای متعال از تو دور شود، بیماری تو یا بیماری شفا پیدا کند، ورشکستگی تو برطرف شود و هزاران نتیجه دیگری که در احادیث به آنها اشاره شده است. پس او خیلی عزیز است. من بر او چه منتی می‌توانم داشته باشم؟ این واسطه شد که یکی بدهیم و ده، هفتصد، هفتاد هزار یا حتی هفتصد میلیون برابر دریافت کنیم! حال من چه منتی می‌توانم بر او داشته باشم؟

پس متن رساله دو کلیدواژه اصلی درباره صدقه دارد: یکی راز بودن آن و دیگری تأکیدی که امام روی سَرّی و پنهانی بودن آن دارند. حتی اگر جایی انسان ناچار شد آشکارا صدقه دهد، زود در فضای پنهانی و مستوری ببردش و تا می‌تواند سریع مخفی‌اش کند.

نکته دوم اینکه بر کسی که واسطه شده و دریافت‌کننده است، هیچ منتی وجود نداشته باشد؛ چون

نتیجه نگرش توحیدی به صدقه

سخن امام سجاد (علیه السلام) در اینجا، جمع‌بندی ده‌ها آیه و روایت و سیره است. حضرت فرمودند وقتی دانستی صدقه، ذخیره تو نزد خدای متعال است و ودیعه و امانت تو پیش خدای متعال است که به شاهد نیازی ندارد، به این امانتی که می‌دهی، علاقه پیدا می‌کنی. وقتی فهمیدی که سر و کارت با خدا است، علاقه پیدا می‌کنی که کسی نفهمد. نتیجه نگرش توحیدی و فهم توحیدی در بحث صدقه این است که علاقه‌مند می‌شوی صدقه تو پنهانی باشد و اعتماد تو بیشتر به صدقه‌ای است که مخفیانه انجام داده‌ای تا علنی. «فَإِذَا عَلِمْتَ ذَلِكَ كُنْتَ بِمَا اسْتَوْدَعْتَهُ سِرًّا أَوْ ثَقَّ بِمَا اسْتَوْدَعْتَهُ عَلَانِيَةً» به آن که مخفی داده‌ای بیشتر اعتماد پیدا می‌کنی و دلبسته می‌شوی. بر اساس این دید، صدقه را به عنوان یک راز بین خودت و خدای متعال قرار می‌دهی و شایسته است که حتی آنجایی که به ناچار به صورت علنی صدقه‌ای می‌دهی یا کاری انجام می‌دهی، آن را مخفی کنی.

شخص صدقه‌دهنده می‌تواند دو گونه با آن روبرو شود. یکی

اینکه سعی کند آن را منتشر سازد و دیگران را مطلع کند. یک وقت است که نه، همان کسانی را هم که مطلع شده‌اند، سرپوش می‌گذارد. یک جور مسئله را رفع و رجوع می‌کند که دیگر کسی باخبر نشود و حتی آنهایی که می‌دانند هم یادشان رود. این دو مواجهه متفاوت است.

«وَ كَانَ الْأَمْرُ بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ فِيهَا سِرًّا عَلَي كُلِّ حَالٍ». با دانستن این امر تلاش تو این خواهد بود که صدقه مثل یک راز بین تو و خدای متعال بماند. سزی که هیچ وقت نمی‌خواهی آشکار شود و گوش‌هایی بشنوند و چشم‌هایی آن را ببینند: «وَلَمْ تَسْتَظْهَرْ عَلَيْهِ فِيمَا اسْتَوْدَعْتَهُ مِنْهَا يَأْشَهُادِ الْأَسْمَاعِ وَالْأَبْصَارِ» اینجا تعبیر تکانه‌دهنده است. نکنند می‌خواهی شاهد بگیری؟ این چشم‌ها را می‌خواهی پیش خدا شاهد بگیری تا خدای متعال آن روز امانت را سالم به تو برگرداند؟ اینکه شاهد نمی‌خواهد. شاهد و شهید مطلق او است. پیش شاهد بودن او کدام شاهد، پیش دیدن او کدام بیننده، پیش شنیدن او کدام شنونده ارزشی دارد؟ با آشکار کردن کارهای خوبت، برای او شریک قرار می‌دهی. امام (علیه السلام) می‌خواهد به ما یادآوری

منابع و مأخذ

- [۱]. کلینی، کافی، ج ۴، ص ۲۶.
- [۲]. توبه: ۱۰۳.
- [۳]. بقره: ۲۷۱.
- [۴]. محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۱۶۸.

کند کسی که می‌خواهد دیگران کارهای خوب او را ببینند و بشنوند، گرفتار نوعی شرک پنهان است. بلافاصله امام (علیه السلام) سراغ نکته دوم می‌روند. نخستین حق صدقه این بود که تا می‌توانی مخفی‌اش کنی و از جانب شما اراده‌ای برای آشکارسازی و اطلاع-رسانی وجود نداشته باشد. اما حق دوم این است که نکند بر کسی منت بگذاری؛ زیرا «لَا تَهَا لَكَ». سرش این است که صدقه شاهد نمی‌خواهد. لازم نیست کسی باخبر شود؛ چون او می‌داند. اینجا هم منت ندارد. چه منتی؟ «لَا تَهَا لَكَ». تو برای خودت کار راه انداختی. بعد امام (علیه السلام) جمع‌بندی کردند و فرمودند اگر کسی در صدقه منت بگذارد، ممکن است مبتلا شود به همان مشکلاتی که صدقه‌گیرنده به آن مبتلا است؛ یعنی فقر، بیماری و...
خدای متعال را به حق اولیانش، مقربان درگاهش و امام سجاد (علیه السلام) سوگند می‌دهیم که به همه‌ی ما توفیق صدق و اخلاص کرامت کند.

افوغها؛ درنگی بر مسئله تعلیم و تربیت

OfoghHa.ir • سامانه پیامکی: ۳۰۰۴۸۵۹۵۹

اِشْنِبِه‌ها، ساعت ۱۹

بازپخش دوشنبه‌ها، ساعت ۱۲

از شبکه قرآن و معارف سیما/ برنامه یاد خدا

